

Marjan
Rožanc

Legenda o Bogumilu

V tistih daljnih časih sposobnemu in prizadevnemu kmetu, kakršnen je bil Bogumil, tudi v Trakiji ni bilo več treba umreti od gladu in je lahko pridobil celo naklonjenost kneza v vaški trdnjavi ali delo pri kakem nadutem grškem trgovcu v Solunu ali Adrijanoplu. Zlasti še kmet, kakršnen je bil Bogumil, ki je med prvimi v tem delu sveta znal orati s plugom na kolesih in z železnim lemežem, s katerim je

oral veliko globlje in hitreje. Ta plug je bil sicer zelo težak in je bilo treba vpreči vanj po štiri vole, toda ko je zemljiški knez dotedanjo živalsko opravo, ki je z jermenjem stiskala prsi volov, zamenjal s komatom, ki je prenesel težo volom na pleča, je človek Bogumilove moči že kar zlahka pognal živino in plug čez polje. Njegove njive niso bile več kvadratne, ampak razpotegnjene skoraj od obzorja do obzorja, saj je oral v vrstah in se ogibal predvsem prepogostemu obračanju okorne vprege. Poleg tega je pri svojem kmečkem delu uporabljal že brano, dolgo koso in cepec. Ozimnega žita ni oral samo dvakrat na leto, ampak trikrat, sejal pa je tudi rž, ki so jo prinesli trgovci iz Male Azije in ki je v teh krajih najbolj uspevala . . .

Vendar je bil Bogumil bolj kot tej nesluteni blaginji, ki je bila navsezadnje v prvi vrsti le knezova blaginja, predan novi Kristusovi veri. Videti je bilo domala tako, kot da hoče ves ugled, ki si ga je s svojo sposobnostjo pridobil pri knezu in med kmeti, izkoristiti za verske zadeve in uveljavitev svojega duha. Tudi to je bilo namreč tedaj v Trakiji že mogoče. Odkar so Osmani zavojevali vse sredozemske obale in nobena krščanska ladja ni bila več varna pred njimi, je vse blago iz Bizanca začelo potovati po kopnem, skozi Trakijo in dalje proti zahodu: predvsem položeni lončarski izdelki, ki so bili novost za ves svet, svila in druge dragocene tkanine, začimbe in dišave iz Indije, biseri iz Perzijskega zaliva, zlatarski izdelki . . . In ker je bila tudi nekdanja bizantinska žitnica, Sirija, v muslimanskih rokah, je bil vse večji promet tudi v obratni smeri, z zahoda v Bizanc, v smeri

katerega so tovorili predvsem žito, največ iz oddaljene Sicilije. Te dobro zaščitene trgovske karavane pa niso spremljali samo trgovci in prekupčevalci, temveč vsi, ki so imeli kaj opraviti na tem ali onem koncu sveta, tudi posvetni in cerkveni dostojanstveniki.

Žal je bil Bogumil bistroumen, a nepisumen človek, kar je v njegovi sicer pobožni duši povzročalo prav grešne napetosti. Ne samo, da večkrat ni mogel izraziti tistega, kar je slutil in čutil — veliko huje je bilo to, da je skoraj sleherni dan prihajal v stik s temi premožnimi in učenimi ljudmi iz Soluna in Carigrada in se z njimi nikakor ni mogel sporazumeti. Ti Grki, od katerih bi se bil lahko marsičesa naučil, če bi bili govorili ljudski jezik, so kot zanalašč izbirali besede in jih postavljali tako, kot so jih postavljali njihovi nesmrtni učenjaki in častitljivi cerkveni očetje: nikdar ne tako, da bi jih bil lahko Bogumil razumel, ampak vedno in zanalašč tako, da so se čimbolj razlikovali od njega, barbara. S svojim izbranim govorjenjem so ob vsaki priložnosti poudarjali, da so oni sveti ljudje, on pa pogan. In skoraj ob vsakem srečanju z njimi je Bogumil v svoji krščanski duši malone podivjal od užaljenosti, v njem pa se je začela poglobljati njegova že tako svojeglava, pretirano vzkipljiva in bojovita narava. Nič mu ni odleglo, če je tem prevzetnežem dal vedeti, da so v samostanu Pantelemion na sveti gori Atos shranjene tudi nabožne knjige v njegovem, slovanskem jeziku, in da obstaja za ta jezik tudi alfabet, ki sta ga zapisala solunska brata Ciril in Metod, ki sta v tem jeziku napisala tudi evangelije, psalme, homilije in molitve. Nič mu ni pomagalo, ker so bile navsezadnje tudi te knjige, napisane v njegovem jeziku, njemu samemu nedostopne, kar je njegovo ponižanje samo še stopnjevalo. In Bog ve, če v tej svoji prenapetosti ni imel vsakič na koncu jezika, da bi tem bizantinskim prenapetežem zabrusil, da je bolgarski kan Krum že pred dobrim stoletjem potolkel carigradskega cesarja in skoraj zavzel ta Babilom; in da je še pred kratkim kralj Simeon, Borisov sin, oblegal Carigrad in je moral predenj sam bazilej Roman Lekapen, ki je Simeona samo s svojo ponižnostjo preprosil, da je ustavil svoje čete — seveda ne zastonj, ampak za ceno tega, da je Simeonu priznal bolgarski cesarski naslov in odobril patriarhat v Preslavu.

Tako se je nemalokrat zgodilo, da je Bogumil svojo notranjo napetost in užaljenost stresel nad slabotne in neumne kmečke ljudi. Zlasti nad tistimi s pravico do paberkovanja, ki je šla najrevnejšim, da so smeli po požetih poljih pobirati pozabljeno klasje in kositi strnišča. In pri teh njegovih izbruhih ni bilo jasno, ali ga jezi njihova revščina ali njihova zatelebanost. Pri tem se je navzel nekakšne pridigarske drže, kakršna je bila značilna za svete očete na ikonah, s čimer je izražal tolikšno spoštovanje do verskih zadev, da je preprostim kmetom spričo njega ledenela kri. Tudi je začel v svoje stavke vključevati latinske izraze, za katere pa ni bilo čisto jasno, ali jih razume celo sam.

Tudi s svojim bolgarskim kraljem Petrom v Preslavu ni bil zadovoljen, čeprav tega nikdar ni izrekel na glas. Ne sicer zaradi tega, ker je bil Peter po letih še zelenec in ker do Carigrada ni kazal bojevitosti svojih velikih prednikov, temveč zaradi tega, ker Bolgarija pod njegovo vladavino ni bila prav nič krščanska dežela. To je bila vojaška dežela, nič drugačna od Bizanca. Če je nekdanj vladal v njegovi rodni Manasiji bizantinski strategos, je zdaj vladal vojaški poveljnik; če je bila nekdanj vsa pokrajina bizantinska therma, je bila zdaj celo njegova rojstva vas utrjena vojaška postojanka, skratka, trdnjava, v kateri sta vladala topoumni vojaški poveljnik in pohlepni, nenasitni bojar Ismail. In kakršna sta bila ta dva vladarja, takšni so bili tudi vsi okoliški popi, ki naj bi skrbeli za svetega duha in zveličanje duš: priliznjeni in hlapčevski ljudje, ki so v prijateljstvu z vojaškim poveljnikom in bojarjem skrbeli predvsem za svoje polne želodce. Nikakršne samostojnosti in pokončnosti ni bilo v njih, ki bi bila lahko Cerkvi zagotovila neodvisnost od gosposke, kakršna ji je po Bogumilovem prepričanju zaradi njene vzvišene duhovne narave šla.

Najhujša Bogumilova bolečina pa je bila, da je bil kljub svoji globoki veri in življenju po evangeliju tako daleč od Jezusa Kristusa, in to samo zato, ker je bil Bolgar in siromašen kmet. Pot h Kristusu namreč ni vodila prek njegove pobožnosti in trpljenja, temveč prek Carigrada. Tam je bila kljub pregreham doma prava krščanska vera, ki je vsa ta različna in raztepena ljudstva združevala v mogočno krščansko cesarstvo, tam je prebival cesar kot izvoljenec božji, tam so bila na voljo vsa bogočastja, prek katerih so se verniki obračali na Kristusa. Predpisani so bili celo izrazi tega bogočastja, seveda v grščini, vsebina in trajanje aklamacij, molkov in poklekov, kot so bile predpisane vse druge verske zadeve in celo volitev carigrajskega patriarha. Tam so bile po cerkvah in razkošnih relikvarijih varno spravljene in razstavljene relikvije, prek katerih so ljudje prihajali v stik z nadnaravnim svetom in bili deležni njegovih čudežnih sil: pravi križ, sveta sulica, ki je predrila Kristusov bok, trnova krona, njegov mrtvaški prt, krpa, s katero je Kristus apostolom obrisal noge pri zadnji večerji, kruh, ki ga je dal Judežu, celo njegove plenice . . .

V vse to je Bogumil verjel in ni verjel. Vse to je morda v dnu svoje duše celo preziral in imel za pogansko čaščenje svojih barbarskih očetov, za svetohlinstvo in satansko izkoriščanje vernikov, ki so se zgrinjali v Carigrad z vseh koncev sveta z vsemi mogočimi darovi. Vendar tega preprostega romarskega razpoloženja kljub vsem pomislekom ni mogel kar zavreči ali celo prekleti: to je bila navsezadnje najbolj živa ljudska vera, kakršna je prežemala tudi Bolgare. V svojem dvomu in nezadovoljstvu je tako zapadal v vse hujše duševne stiske in se kar ni znal prav obrniti: nekaj časa se je navduševal in spogledoval z menihi, ki so edini v tem vojaškem svetu uživali določene svoboščine in ki so edini v tem zablodelem krščanstvu kazali nekaj verske samostojnosti in

upornosti. In ki so privabljali v svoje samostane vernike od blizu in daleč, Italijane, Ruse, Germane, in bili priljubljeni pri ljudeh; ko se je izprijeti in učeni Bizanc spraval nad čaščenje podob in nad svete podobe same, so menihi kljubovalno častili te podobe še naprej in jih prenašali iz cerkve v cerkev, tja pač, kamor so se napotili romarji, ki so se največkrat prav zaradi lepote teh podob odpraviti na romarsko pot. Postavili so celo ikonostas v Bogumilovo cerkev v Manasiji, celo steno ikon, ki je stala pred najsvetejšim in ki je vsako nedeljo očarala vse kmete v vasi. Vendar tudi ti menihi in njihovi samostani so bili le grške postojanke v bolgarskem svetu, nekakšen tujek, ki ga Bogumil ni mogel uskladiti z najintimnejšim razpoloženjem svoje vere in z njim razvozlati svojo namučeno dušo.

Tako je nekega lepega dne rekel:

»Bog je res samo eden, ima pa dva sinova, Kristusa in Satana. In ta dva sinova, sin dobrega in sin zla, se že od začetkov sveta bojujeta za prvenstvo in nadoblast.«

»In kdo bo zmagal?« ga je vprašal njegov zvesti prijatelj Pantelejmon, ki se je spričo Bogumilovih bogokletnih besed kar naježil.

»Zmagal bo Kristus, vendar ne brez tvoje in moje pomoči.«

Potem se je prikazal s križem, ki si ga je kar sam povezal in zbil iz dveh hrastovih vej, in dejal:

»To je moja vera in to je moja cerkev.« In Pantelejmonu, ki ga je gledal začudeno in očarano obenem, je pojasnil: »To ni križ zmagoslavja, kakršnega slavijo v Carigradu in ki je na vseh koncih okrašen s smaragdi, ampak križ trpljenja, pravi Kristusov križ.«

Te Bogumilove bogokletne besede je Pantelejmon previdno zanesel med ljudi v vasi, ljudje pa so jih sprejeli kot del Bogumilovega čudaštva, ki mu je vredno prisluhniti, ni pa nujno, da bi ga jemali čisto zares: zaresne besede so bile zanje še vedno samo ukazi, ki so prihajali od vojaškega poveljnika in trdnjave in kneza Ismaila. Bogumil sam pa tudi ni bil vsiljiv: rekel je sicer, kar je rekel, in teh svojih besed ni več preklical, toda edina otipljiva posledica je bila pravzaprav ta, da ga poslej ni bilo več v vaško cerkev. S Pantelejmonom sta se dobivala kar v njegovi koči, kjer sta se na pragu pozdravljala s polaganjem rok na ramena in na čelo, potem pa se zaprla v čumnato in nad hrastovim križem, ki je ležal nad njima na mizi, molila včasih vse do jutra. In to je bilo pravzaprav vse.

Pri tem je ostalo vso dolgo zimo in vse do zgodnje pomladi, ko so morali kmetje iz Manasije spet v trdnjavo h knezu Ismailu in vojaškemu poveljniku k vsakoletnemu obrednemu podeljevanju zemlje v zakup in vsakoletni poklonitvi.

Ceremonial v trdnjavi je stekel po ustaljenem redu: kmetje so poklekali pred kneza in polagali svoje roke med njegove, s čimer jim je gospod zagotavljal zaščito in pravico do obdelovanja zemlje, oni pa gospodu davščino in vojaško pomoč, če bo potrebna. Vrstili so

se pred njim v globoki ponižnosti, knez Ismail pa je užival v svoji vzvišenosti in dobrohotnosti. Vse je teklo slovesnosti primerno, zataknilo pa se je, ko je prišel na vrstu Bogomil: ta se ni in ni zganil in ni pokleknil h knezovim nogam, tako da je knez nazadnje nejevoljno dvignil glavo:

»Pristopi!«

»Naj pristopim kot kmet ali kot pop?« je vprašal Bogumil.

»Pristopi najprej kot kmet!«

»Kot kmet se ne mislim klanjati pred vami,« je tedaj rekel Bogumil, »ker je zemlja božja last, pridelek pa sad mojega dela . . . Ničesar mi ne morete pokloniti.«

»Potem pristopi kot pop,« se je zarežal knez Ismail, ker je Bogumilove besede sprejel kot šalo in jih drugače skoraj ni mogel sprejeti.

»Kot pop pa še toliko manj . . . ! Duhovne časti lahko poklanja samo Bog, zato bi bilo za duhovnika grešno, če bi jih sprejel iz vaših umazanih, pohlepnihih rok.«

To so bile tako nezaslišane besede, da so kmetje za Bogumilovim hrbtom kar zastokali od groze, knez pa jim kratko malo ni mogel verjeti: pogledal je vojaškega poveljnika ob svoji strani, ta pa se je nič manj zabodeno zagledal vanj . . . Pohujšanje je bilo veliko in samo splet srečnih okoliščin je Bogumila rešil, da ni končal v okovih in v trdnjavski temnici: prepadenost obeh velmož, njegov dotedanji popovski ugled in bojazen, ki se je slednjič zarisala na vseh obrazih, da se je Bogumilu najbrž zmešalo. In ne nazadnje Bogumilova odločnost, s katero se je slednjič pobral iz trdnjave.

Kaj kmalu pa se je izkazalo, da je bila prav v tej Bogumilovi izzivalni nesramnosti skrita čudežna moč. Izrekel je natančno tisto, kar je na tihem tiščalo vse kmete v Manasiji in jim pri njihovem tlačanskem delu ležal v želodcu kot neprebavljiv kamen, tako da so postali na vsem lepem dovzetni tudi za Bogumilovo versko učenje. S Pantelejmonom že nista bila več sama: ob večerih je na vrata Bogumilove koč trkalo vse več ljudi, nekateri med njimi celo taki, ki so se še pred kratkim z Bogumilom vred spogledovali z mislijo, da bi se odrekli temu svetu in se pomenišili, postali resnični posnemovalci Kristusovi, pa čeprav bi morali zaradi tega prodati svojo dušo Bizantincem. Tem je bil zdaj evangelij kar naenkrat dostopen kot dobrim, zvestim Bolgarom, in to je bila zanje nepopisna sreča. In če je bila poslej Bogumilova čumnata pretesna za vse tiste, ki so se pod noč pozdravljali s polaganjem rok, se kaj kmalu nikomur med njimi ni bilo več treba zarotniško stiskati, saj so se za nočno bedenje in molitev odpirala vrata skoraj vseh koč v Manasiji in še daleč naokrog. Verniki so se množili in so prihajali k Bogumilu od vsepovsod, tudi iz oddaljene Srbije, iz Manasije pa so odhajali ponosni na svojo revščino, ki jih je zbližala z Jezusom Kristusom, in vzvišeni nad posvetnim bogastvom in bogatini. Na videz so bili to mirni in krotki ljudje, kot jih je pozneje

popisal carigrajski prezbiter Kozma, močeči, blede od postenja, zdržni v hrani in oblačenju, v notranjosti pa volkovi in grabežljivci, ki so kar prežali na ljudi preprostega duha, da bi zasejali v njihove duše plevel bogokletnega učenja in jih pognali na križarsko vojno zoper knežjo oblast in izprijenost bizantinske cerkve.

Ni minilo niti leto dni — bilo je tik pred vsakoletnim obrednim podeljevanjem zemlje in vsakoletno poklonitvijo knezom, ko so v trdnjavah po Bolgariji trepetali pred novim valom kmečke nepokorščine — ko je Bogumil že moral pred bolgarskega patriarha in kralja Petra v Preslav. In to tako nemudoma, da sta si s Pantelejmonom v trdnjavi izgovorila na posodo dva jezdnja konja in odjezdila.

»Kdo je višji,« je vprašal kralj Peter kar naravnost, »Bog ali Satan?«

»Višji je Bog,« mu je odvrnil Bogumil, »ki ima v svojih vrstah dovolj bojevnikov, da bodo uveljavili med ljudmi življenje po evangeliju njegovega sina Jezusa Kristusa.«

»In kaj misliš ti, Pantelejmon?«

»Višji je Bog.«

»Tudi jaz mislim tako,« je dejal kralj, ne da bi se bil kaj dosti zmenil za patriarha ob svoji strani, »čeprav niti za trenutek ne smemo pozabiti, da je tudi Satan zvit in močan. Tule imam pismo, ki mi ga je poslal carigrajski patriarh Teofilakt. In v tem pismu piše, da je bogumilstvo, ki se je zadnje leto razširilo po vsej Bolgariji, na las podobno manihejstvu, katerega je Bizanc nekoč že zatrl z ognjem in mečem. Da je to učenje v globokem nasprotju z učenjem pravoverne krščanske Cerkve, po kateri je samo en Bog, stvarnik vidnega in nevidnega sveta, ki deli ljudem tudi vse dobro in zlo. Da to učenje nadalje zavrača razen evangelija vsa apostolska dela in vse svete zakramente, vsako liturgijo in sploh vse molitve, razen očenaša, in da cerkvi odreka, da bi bila hram božji. Da se zavzema za molitev po hišah in za medsebojno spoved in da je uperjena ne samo zoper sveto Cerkev, temveč tudi zoper vsako obliko posvetne oblasti, s čimer razpihuje neposlušnost in odvrta sužnje od dela za svoje zakonite gospodarje. Ali mi sledita?«

Bogumil in Pantelejmon sta pokimala.

»In da je to kratko in malo bogokletstvo,« je naglasil kralj, »ki mu ne carigrajski patriarhat ne carigrajski cesar Vasilij Drugi ne moreta in ne bosta dovolila, da bi se nekaznovano razraščalo še naprej.«

»Razumljivo,« je dejal ponosno Bogumil, »saj spodkopuje tako bizantinsko Cerkev kot bizantinsko cesarstvo.«

»Bedarija!« je tedaj vzkliknil kralj, ki se na vsem lepem ni znal več obvladati. »Carigrad že dolgo ni več včerajšnji Carigrad! Že prejšnji cesar, Nikoforos Fokas, ki je bil na videz strastno privržen meniškemu življenju, je bil v prvi vrsti odličen vojskovodja, ki je Arabcem iztrgal Kreto, Ciper, Kilikijo in Antiohijo. In tale zdajšnji, Vasilij Drugi, ni nikakršen teolog in učenjak, temveč v prvi vrsti sposoben vojaški

poveljnik. Ali sploh vesta, kakšno ime so mu nadeli naši ljudje iz obmejnih krajev? Bulgarekton!»

»Ubijalec Bolgarov,« je znil Bogumil.

»Ubijalec Bolgarov,« mu je pritrdil kralj. »In zato si dobro zapomni tole: nikakor ne bom dovolil, da bi bil jaz zaradi tebe in tvojih bogumilov ob kraljevsko krono in bolgarsko ljudstvo ob svojo neodvisnost. Tudi jaz sem predvsem vojak. In še preden nas bodo Bizantinci napadli zaradi krivoverstva, boste vsi bogumili, s tabo na čelu, viseli na murvah vzdolž ceste skozi Trakijo.«

Na te kraljeve besede se je patriarh prekrižal in začel moliti; moliti ne za bogumile, temveč za kraljevsko krono in neodvisnost bolgarskega ljudstva. Kralj pa se je zadril nad Bogumila:

»Nehaj s tem svojim pogubnim učenjem, dokler je še čas.«

Žal pa je bilo prepozno.

Komaj sta Bogumil in Pantelejmon prijezdila nazaj v Manasijo, so bizantinske legije že vdrle v obmejni Adrianopol. In ne samo to: v tem obmejnem mestecu in trdnjavi so prizanesle vsem Grkom in marsikateremu Bolgaru, niso pa prizanesle prav nobenemu bogumilu: njihove odsekane glave so nabodli na sulice, sulice pa pobodli vzdolž celega trdnjavskega obzidja. In še preden je bolgarski kralj Peter sklical vse svoje kneze in bojarje pod orožje in jim ukazal na utrdbe, je prišlo iz Preslava povelje, da morajo vojaški poveljniki po vaseh poloviti in zapreti vse bogumile. Tudi v Manasiji so ga razgrnili in prebrali. In v vsesplošnem preplahu, ki je zavladal v vasi in po vseh bolgarskih vaseh že zaradi bizantinskega vdora, sta se celo Bogumil in Pantelejmon pred podivjanimi vojaki komaj rešila v hoste.

Tu, v hosti, ki so jo kar čez noč poselili številni bogumili in pregnali iz nje divjad na jase in polja, pa je ostala ena sama rešitev: umik iz Bolgarije. Naj je bilo to bogumilom ljubo ali neljubo, naj se jim je še tako trgalo srce, nobene druge izbire niso imeli, dokler so stregli po njihovem življenju celo bolgarski kralj in njegovi bolgarski vojaki. In Bogumil, ki je v rimski Cerkvi že ves čas občudoval njeno neodvisnost od posvetne oblasti in temu ustrezno versko svobodo, kakršno so si zagotovili veliki papeži, je ukazal samo še smer: zahod.

Tako so krenili.

Na poti skozi Srbijo, ki se še ni čutila ogrožena od bizantinske vojske, niso imeli nikakršnih preglavic. Tu pa tam so naleteli celo na vernika, ki se je tudi sam prišteval med bogumile in ki se jim je pridružil. Potem so se prek visokih gora prebili v gričevnato Bosno in tu so se nepričakovano znašli v nekakšnem medprostoru, na nevidni meji med vzhodno in zahodno cerkvijo, in pa tudi na nevidni meji med Bizancem in Ogrsko, skratka, na nikogaršnji zemlji. In tu so se otresli preganjavnice in se ustavili.

Tu se je tudi Bogumil po dolgih mesecih dvomov in strahu končno spet počutil gospodar položaja. V gozdni votlini nad vasjo Radmilja je

zvečer zakuril ogenj in si ogrel premražene ude, potem pa na vsem lepem dejal:

»Zdaj sem papež vseh upornih kristjanov.«

»In jaz sem Satan,« je nato pomenljivo pripomnil Pantelejmon.

Šele tedaj ga je Bogumil pogledal in opazil v njegovi desnici bodalo. To je bilo bodalo z dolgim trizobim rezilom, eden izmed tistih dragocenih izdelkov, ki so jih bizantinski trgovci skozi Trakijo tovorili na zahod: ščitnik nad Pantelejmonovim palcem je bil pozlačen in v njem so se celo ob umirajočem ognju bleščali številni biseri.

Ko si je Pantelejmon zjutraj navsezgodaj v bližnjem studencu umil roke od prsti in krvi, mu ni prišlo niti na misel, da bi bil komur koli od bratov oznanil Bogumilovo smrt, kaj šele, da bi bil sam sebe razglasil za upornega papeža. Ob svitu in ob mrzli studenčnici se je streznil od pohlepa po oblasti tako na hitro, kot ga je prejšnji večer o mraku na hitro popadel. Povsem jasno mu je bilo, da Bogumila ne more zamenjati nihče pod tem soncem; dvignil se je torej in se za vselej zgubil v širnih bosanskih gozdovih, v zavesti upornih kristjanov pa je še naprej živel samo Bogumil in njegovo bogumilstvo.

(To krivoverstvo se je pozneje iz Bosne razširilo po vsej Evropi: najprej je kot gozdni požar zajelo Slavonijo, Hrvaško in Dalmacijo, potem je vdrlo v Italijo in prek Vidma in lombardijskih mest preskočilo Alpe in zašlo v področje grofije Toulouse v Languedocu vse do Pirenejev, pri čemer je s svojimi plameni seglo še proti severu, v Köln, v Liège in na Angleško. In povsod, kjer koli se je ta ogenj razplamtel, ni skoraj v ničemer spremenil Bogumilovega nauka, temveč samo ime svojih pripadnikov: imenovali so se pavličani, babuni, masalijani, Makedonci, kristjani, fundajajiti, katari, kudugerji, patareni, katafrigi, christiani veri in christiani buoni, Bulgari, konkorečani, poplicani, tekserani, Sclavini, begini, albižani in Kristusovi reveži. Zoper nje so vstajali vsi mogočniki tedanjega sveta, skoraj vsi cesarji in papeži in njihovi poklicni vojaki: Gregor Sedmi, Manuilo Komnen, Bonifacij Osmi, Guillaume Nogaret, Inocenc Tretji, ogrski kralj Emerik, Honorij Tretji, Gregor Deveti in tudi veliki inkvizitor Tomaž Torquemada. Najbolj nasilni so bili zoper njih papeži in njihovi križarji, ki so nekaj svojih odprav, ki so bile namenjene osvoboditvi Jeruzalema izpod osmanske vladavine, preusmerili v krvavi in dokončni obračun z Bogumili. Vendar bogumilov niso mogli uničiti ne z ognjem ne z mečem — narobe: ti uporni kristjani so v dvanajstem in trinajstem stoletju postali celo razposajeni in vedri ljudje, ki so si na svoje nagrobnike v Bosni pisali takele reči: »Tu sem obstal, pomolil in nič hudega nisem mislil, a ubila me je strela.« Ali pa: »Tu počiva Ozrislav Kopijević. Prebadali so me in sekali, vendar od tega nisem umrl. Umrl sem na dan Kristusovega rojstva . . .« Največkrat pa so si zapisali na nagrobnik kar kakšen vzklik, kot je na primer tale: »Ljudje, žalujte za menoj!«)

Legenda o Karpu Strigolniku

Bil je to Karpo brez očetovega razpoznavnega imena in brez dedovega priimka, kar se je v tedanji sveti Rusiji dogajalo samo še siromakom in nekrščenim kristjanom. Toda v teh starih, dobrih časih njegove mladosti so si tako tlačani kot samostanski bratje v samostanu Treh Sergijev še redno strigli lase in brade in on — Karpo — je delal v glavnem s škarjami v rokah, tako da so mu naredili ime Strigolnik. Tako je imel prijetno delo in tudi priimek.

Kaj kmalu pa so napočili v tej širni deželi med Volgo in Donom tako nekrščanski časi, kakršnih niso pomnili niti najstarejši ljudje in kakršnih ni bilo od pobijanja in plenjenja zlate horde. In tedaj je zavladala med ljudmi, tudi med menihi, prav nekrščanska malodušnost, tako da si niso strigli več niti nohtov, ne na rokah ne na nogah, kaj šele las in kocin. Tedaj je Karpu Strigolniku ostalo samo še tlačansko delo, kot tisočem in tisočem drugih kristjanov na širokem območju samostana Treh Sergijev. In Karpo si je na tihem želel samo še to, da bi se nekako iztrgal iz rok samostana in prešel v last kakega posvetnega zemljiškega gospoda, njegovega blagorodja Tolbuhina ali njegovega blagorodja Semjatinova, kjer je bilo veliko manj kristjanov pri delu, veliko manj pa tudi pri jelu, in so bile zato življenjske razmere veliko ugodnejše. Poleg tega, da je zgubil svoje nekdanje spoštljivo in prijetno delo, je namreč Karpo Strigolnik še rad jedel, kar pa je bila v tistih časih v sveti Rusiji kristjanova največja nesreča. Že zdaj ga je vznemirjal spomin na dan, ko ga je nekoč s škarjami zaneslo na oddaljeno posestvo njegovega blagorodja Tolbuhina, in je tam, med delom, videl upravnika hlevov, kako sedi v jaslih in obira lepo zapečeno koštrunje stegno, zraven pa kar z zajemalko zajema iz soda gosto zelnico. Ta prizor ga je potem še pet let spremljal kot privid, ki se ga ni mogel otresti ne z zategovanjem jermena ne s pobožno molitvijo k enemu izmed treh patronov samostana, usmiljenemu Sergiju Bujakovu.

Napovedovali pa so se še slabši časi. Potujoči krošnjarji, potepuhi in tudi božjepotniki, ki jih je kdaj prineslo v samostan Treh Sergijev s severa, so vsakomur, kdor jih je le hotel poslušati, šepetaje pripovedovali, da z delitvijo samostanske zemlje ne bo nič, ker imajo njegovo veličanstvo car veliko rajši, da ostane v cerkvenih rokah, kot da si jo prilastijo posvetni knezi, ki že tako in tako strežejo po njegovem prestolu. Da je kratko in malo vse, ne samo zemlja, tudi duše tlačanov, v rokah svete pravoslavne Cerkve in materinskega carja in da bo v teh rokah tudi ostalo. Še več so pripovedovali. Celo take reči, da si je vsak bogaboječ tlačan pred njimi mašil ušesa. Da kristjanom ni več sveta Rusija, ampak Babilon. In da tudi Moskva že zdavnaj ni več Kijev, v katerem sta še vladala pobožnost in krščanska ljubezen, in

niti Moskva ne več, temveč tretji Rim, ki je znan po svoji pogoltnosti in nasilju.

Tako so se začeli kristjani iz obupa zbirati na samostanski pristavi v gruče.

»Prav vseeno je, kristjani,« je nekega lepega dne povzdignil svoj glas tudi Karpo Strigolnik, »ali se pokrižaš z enim ali z dvema prstoma. Drugi, veliko večji grehi so med nami. Največji greh pa je, da človek človeku jemlje veselje do zveličanja. In prav to delajo naši popi. Tudi ko pridemo k spovedi in smo se pripravljene pokesati za vse grehe, niso z nami prav nič prijazni in nam ničesar ne odpustijo.«

To je povedal s tolikšnim ognjem svoje grešne duše, da je presenetil celo sam sebe, saj doslej ni še nikdar razmišljal in čustvoval na ta način in sploh ni hotel povedati tega, kar je rekel. Res je bilo samo to, da mu, kadar je stopil malo tesneje med ljudi in kadar je spregovoril, ni tako neusmiljeno krulilo po želodcu, in da je telesna bližina prepotnih in smrdljivih kristjanov delovala nanj kot spozaba in navdih. Toda ko je povedal, kar je povedal, so kristjanom okrog njega zažarele oči v čudnem ognju in eden izmed njih je zakričal:

»Bog je milostljivejši od njih!«

In to je bilo dovolj, da so se opogumili še drugi tlačani in povzdignili svoj glas:

»Komu pa so potem sploh potrebni, ti naši popi?«

»Z Bogom lahko živimo tudi brez njih!«

In to je bilo dovolj, da so nazadnje složno zgrabili vse tri menihe na samostanski pristavi, vse tri nadzornike po imenu Filaret, ki so se z mnogimi drugimi samostanskimi brati imenovali tako po patriarhu Filaretu, ki je pomagal do ruskega prestola krščanski rodovini Romanovih. Zgrabili so jih, jim zavihali meniške kute nad glavo in jim jih tako zgoraj zavezali, potem pa jih z njihovo razgaljeno sramoto zanesli do kašče in vrgli v žito, da jih tam pojedjo poljske miši. Potem so polovili še gosi po pristavi in jim kar živim popukali perje, potem pa kar sredi pristave zanetili velik ogenj in se spravili k praznovanju.

Vendar jim to še ni bilo dovolj: naslednje jutro so že navsezgodaj vdrli v shrambe in skladišča in kleti, znosili na kup vse samostanske zaloge hrane in pijače in se predali brezbriznemu žrtju in pitju, ne da bi bil kdorkoli med njimi omenil Boga ali hudiča. Prenažrti in polnih vampov so polegali v globoko senco in se niso več zmenili niti za živino, ki je mukala v hlevih žejna in lačna.

To požrtijo in lenarjenje so si privoščili teden dni in še več in niti bolezen, ki je prišla mednje, zlasti driska, jih ni spametovala. Deseti ali enajsti dan pa je nekdo prinesel mednje novico, da car in patriarh v Moskvi že zbirata številno vojsko, ki bo zdaj zdaj oborožena krenila nadnje, ker so se odtegnili tlačanskemu delu, kar je že samo po sebi božji rop, in ker se v verskih zadevah zavzemajo za brezbožno razkolništvo. V Moskvi da so jih celo že poimenovali za brezpopovce. In da poznajo tudi njihovega vodjo — Karpa Strigolnika.

Ob tej novici jih je prevzel tako silen strah, prevzela pa jih je tudi tako silna spokorniška pobožnost, da so vsi do zadnjega, tudi tisti najbolj pijani, popadali na kolena v prah. In čeprav še včeraj niso potrebovali nobenega priprošnjika, sploh nobenega popa ali česa podobnega, so se zdaj vsi do zadnjega s sprašujočimi in prosečimi očmi zazrli v Karpa Strigolnika.

Karpo Strigolnik, ki se je ves teden z očitnim prezirom zadrževal nekje na samem, je bil zdaj do njih prizanesljiv in edini med njimi kolikor toliko zbran.

»Prav danes ponoči se mi je v sanjah prikazal Bog,« je rekel, »kot nekdanj svetemu Teofilu v puščavi. In ko sem ga vprašal, zakaj morajo nekateri umreti že v rosni mladosti, drugi pa dočakajo visoko starost, in zakaj so nekateri siromašni in drugi bogati, zakaj bogatijo nepravilni in zakaj trpijo pomanjkanje pravični, mi je odgovoril natančno tako, kot je odgovoril svetemu Teofilu. Zapomni si dobro, sin moj, vsakomur sem dal svoje.«

Te Karpove besede so kristjane prvi hip pomirile, čeprav jih niso razumeli povsem dobro: zbotali so se pač s svojim žalostnim položajem, ker je tako očitno zahteval od njih sam Bog, in prvi hip se jim je zdelo, da lahko povsem mirne duše pričakajo celo carjeve vojake. Toda še večji kot je bila njihova vera v nedolžnost, je bil kaj kmalu strah, strah pred maščevanjem surovih vojakov, in tedaj so se vnovič vznemirili.

»Tudi ni čisto vseeno,« je dvignil glas eden izmed stracev, »kako se križamo. Križati se moramo tako, kot so nas učili naši božji učitelji in kot je našemu dobrotljivemu Gospodu v veselje.«

»Križati se ne smemo ne z enim ne z dvema prstoma,« mu je odvrnil Strigolnik. »Ko se obračamo k Bogu, ne smemo skopariti ne s pobožnostjo ne s prsti. Zato se bomo odslej križali takole.«

In pred vsemi se je pokrižal tako, da je položil dlan najprej na čelo, potem na eno in na drugo ramo in nazadnje na prsi, pri čemer se je še ponižno poklonil. Tlačani so se pokrižali za njim z odprto dlanjo, vendar ne tako zbrano in pobožno: četudi so bili skesani in prepričani, da imajo v Strigolniku zaupnega voditelja, ki je povezan z Gospodom samim, so se kar nehote ozirali z razdejane in opustošene pristave v polje, tja nekam proti oddaljenim in brezmejnim gozdovom ob Volgi, proti varnemu zavetju.

In kakor hitro se je slednjič tudi Strigolnik premaknil in napravil nekaj korakov v to smer, so se že podjetno zgrnili za njim.

Niso pa bili na poti niti poldrugi dan, ko so se jim že pridružili kristjani iz drugih samostanov in samostanskih posestev, ki so že slišali zanje, za brezpopovce, slišali pa tudi za bližajočo se carjevo vojsko. Potem so se začeli zlivati v strnjeno procesijo z vseh strani, tudi poraženci in ubežniki iz drugih uporov, tako da je bila kaj kmalu na poti premikajoča se množica, ki je dvignila spod obujkov silen prah in zameglila vso pokrajino. Vendar kristjanov kar ni in ni

hotelo biti konca: na obzorju so vstajale vedno nove in nove skupine in se zlivale v vse številnejšo procesijo. Kadar se je ta množica približala kakemu večjemu naselju, samostanski pristavi ali samostanu samemu, je začelo biti plat zvona, a kakor hitro so prvi brezpopovci stopili v naselje, je vse zanemelo: tlačani so se molče pridružili procesiji, procesija pa je mirno nadaljevala svojo pot. Nihče ni nikogar nič spraševal. Tu pa tam je kdo v koloni vodil za povodec konja ali kravo, ki jo je ob preplahu odvezal od samostanskih jasli, vdano in predvsem žejno žival, včasih otovorjeno z vrečo žita ali soli, in tam se je običajno kopičilo nekaj več ljudi. Opotekali so se za konjskim ali kravjim repom, pri čemer pa ni bilo čisto jasno, ali so v skrbeh za žejno žival, ali samo prežijo, kdaj bo omagal vodnik tam spredaj. Vendar so za zdaj smukali le travno kislico, s katero so si tešili najhujšo žejo in glad, v glavnem pa so pokorno stopali za Karpom Strigolnikom, ki je bil božji in njihov človek, in se bližali mogočnim gozdovom.

Prvi s Karpom na čelu so dosegli gozd tretji dan pod večer. Vendar se niso ustavili; šli so naprej, globoko v njegovo notranjost, kjer so sredi noči dvignili na noge dremotno divjad in končno v globoki temi poplegli v mah. Toda polje tam zunaj je bilo tedaj še vedno polno kristjanov, ki so se še vedno z vseh koncev in krajev zgrinjali h gozdu, in to vso noč in še ves naslednji dan.

Tedaj se je Strigolnik obrnil h Grigoriju Klinu, ki se je ves čas zadrževal ob njem:

»Kaj misliš, koliko duš je že v hosti?«

In Grigorij mu je z varljivim občutkom za številke, ki je bilo značilno za tiste čase in tiste ljudi, odgovoril:

»Po moje jih je že kakšnih sto tisoč.«

»In koliko jih je zdaj?« je vprašal Karpo naslednji večer.

»Najmanj milijon,« mu je odvrnil Grigorij.

Sedmi večer, ko se je množica beguncev še vedno stekala v gozd in kar ni hotela presahnuti, si Karpo ni mogel kaj in je spet vprašal Grigorija:

»Kaj pa zdaj?«

»Po moje jih je že sedem milijonov,« mu je odvrnil Grigorij.

»Kakšen pa je veter?« je vprašal na to Strigolnik.

»Zgoraj piha kar močan severovzhodnik. In kadar ta potegne vzdolž Volge, najmanj teden dni ne odjenja.«

Tedaj je Strigolnik rekel:

»Potem vkreši ogenj in zapali.«

In Grigorij Klim, ki je ubogal Strigolnika v vsem, je zanetil kresilno gobo in jo pritaknil k najbližjemu deblu. In v presušenem gozdu, v katerem so kristjani pojedli že vso muževno podrast, se je ogenj naglo oprijel debla in švignil navzgor. In kakor hitro je plamen obliznil prvi vrh drevesa, ga je pograbil veter in pognal v krošnje bližnjih dreves s tako naglico in silovitostjo, da niso več ubežale pred njim niti tiste redke čuječe ptice, ki jih kristjani še niso sklatili. Ena sama je srfotala

kvišku in to je bilo edino živo bitje, ki je — če je še to noč dosegla Volgo ali Kaspijsko jezero — preživelo ta silni požar.

To se je zgodilo poleti v letu Gospodovem 1637.

Potem nekaj let v teh samotnih in brezmejnih gozdovih ni bilo ne poletja in ne zime, ne pomladi in ne jeseni — bil je samo strahovit ogenj, ki je gorel vse tja do jesenskega deževja v letu Gospodovem 1644.

Zdaj je tam stepa.

Rudi
Šeligo

Razdejanje

Je najtemnejša nočna ura, ki z obćim spokojstvom napoveduje že tudi svoj konec. Ne z avtobusnimi programi, ki so daleč proč, ne s trhlimi vžigi jutranje mrzlih motorjev, ki potem raznašajo delavce po oddaljenih pisarnah, ne s ptiči, ki so še vtisnjeni v globine ptićjih spanj, temveć z brnenjem lastne gostote, ki ji je dano zaradi zadušenih in začasno celo izmirjenih sil v boju med dobrim in zlim ćutiti,

kako je hrup že na obzorju. Hrup in hrup duše, ki z neustavljivim ovnom razdeneta še takšnega spokoja trdna vrata.

Ko je položena v takšno izmirjeno, pravno posteljo spanja, se ji še sanja ne, kako tam za balkonskimi vrati sumljivo šelesti tišina, ki hoće iz sebe in v svoje vablljivo nasprotje, kako sneg, ki je sinoći padal in se potem z noćjo zalomil v zeleno modrem ozraćju in potem ostal vtkan v globino jeklenonoćnih plasti, napeto prićakuje sivi dan, ko mu bo dano vendarle spet sprhneti. Še sanjati se ji ne more, ćtudi bi bila budna, da šum in šelest za zaveso balkonskih vrat ni iz vetra, ni iz noći, ki nestrpno ćaka na svoj konec, ni iz dneva, ki po zaćasnih zakonih univerzuma mora priti, in ni iz listja noćno šelestećega. 'Mogoće je celo, da je zazibana v sen tja, daleć nazaj, ko se boj med dobrim in zlim še sploh zaćel ni, ko demonskim Archonom še ni uspelo zajeti nobenega delca Svetlobe (tako neresnićen je ćlovekov sen, tudi će ne sanja).